

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 83. ТОМ 3
ISSUE 83. VOLUME 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 27.02.2025 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомеря]. – Дрогобицьк : Видавничий дім «Гельветика», 2025. – Вип. 83. Том 3. – 348 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантук М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомеря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантук Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначикова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.apfn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомеря І.М.

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобицьк, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@apfn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2025
© Пантук М.П., Душний А.І., Зимомеря І.М., 2025

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 2 from 27.02.2025)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2025. – Issue 83. Volume 3. – 348 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriyev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomrya** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiy** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevskaya** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., Ph.D.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yarenychuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2025
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2025

УДК 904:930.85(477.87)(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-2>**Павло ПЕНЯК,***orcid.org/0000-0002-9168-4123*

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу археології

Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України

(Львів, Україна) *penyak.pavlo@gmail.com***Олександр МАЛЕЦЬ,***orcid.org/0000-0001-7927-4335*

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи

Мукачівського державного університету

(Мукачеве, Закарпатська область, Україна) *malecoleksandr@ukr.net***Наталія МАЛЕЦЬ,***orcid.org/0000-0002-1352-305X*

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) *maletsnata7@gmail.com*

АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АРТЕФАКТИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ТА РАНЬОГО ЗАЛІЗА ЯК СКЛADOVA КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ

Стаття присвячена вивченню матеріальних пам'яток минулого, які належать до періодів пізньої бронзової доби та раннього залізного віку на території Закарпаття. Дослідження цих артефактів має велике значення для реконструкції історичного розвитку регіону, соціальних, економічних і культурних процесів, що відбувалися у цей період. Археологічні знахідки, такі як кераміка, знаряддя праці, зброя, прикраси та культові предмети, є невід'ємною складовою культурної спадщини Закарпаття. Вони дозволяють простежити взаємодію локальних громад із сусідніми культурами, трансформації технологій, способів господарювання та художньо-естетичних уподобань. Особлива увага приділяється дослідженню курганів, поселень, поховань і фортифікаційних споруд як важливих джерел історичної інформації.

Ранньозалізний вік став періодом значних соціальних і технологічних змін, що відбулися на розвитку Закарпаття. Впровадження металургії заліза сприяло створенню більш досконалих знарядь праці, зброї та побутових виробів. Пам'ятки цього періоду демонструють зростання ремесел, розвиток торгівлі та обмін між різними культурами, зокрема із сусідніми територіями Центральної Європи, Балкан і Причорномор'я. Залізні вироби почали відігравати важливу роль у формуванні економіки та суспільної ієрархії.

Особливий інтерес становлять поховальні обряди цього періоду, які відображають релігійно-міфологічні уявлення та соціальну структуру громад. Характерними рисами поховань є використання курганів і ґрунтових могильників, різноманіття поховального інвентаря (керамічні посудини, зброя, прикраси) та застосування обрядів трюпопалення або трюпопокладення. Аналіз поховальних практик допомагає зрозуміти духовну культуру, статусні та родові відносини давнього населення Закарпаття. Результати дослідження сприяють збереженню культурної спадщини регіону, інтеграції археологічних пам'яток у сучасний культурний простір і популяризації історії Закарпаття серед науковців і широкої аудиторії.

Ключові слова: джерелознавство, археологія, пам'ятки, артефакти, культура, обряди, бронза, спадщина, інвентар.

Pavlo PENIAK,*orcid.org/0000-0002-9168-4123*

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher at the Department of Archaeology

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine

(Lviv, Ukraine) *penyak.pavlo@gmail.com*

Oleksandr MALETS,

orcid.org/0000-0001-7927-4335

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Department of Hospitality, Restaurant, and Museum Management

Mukachevo State University

(Mukacheve, Transcarpathian region, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Natalia MALETS,

orcid.org/0000-0002-1352-305X

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Public Health and Humanities

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) maletsnata7@gmail.com

ARCHAEOLOGICAL SOURCE STUDY ARTIFACTS OF THE LATE BRONZE AND EARLY IRON AGES AS A COMPONENT OF THE CULTURAL HERITAGE OF TRANSCARPATHIA

This article is dedicated to the study of material relics from the Late Bronze Age and Early Iron Age discovered in the territory of Transcarpathia. The research of these artifacts holds significant importance for reconstructing the historical development of the region, as well as understanding the social, economic, and cultural processes of the period. Archaeological finds such as pottery, tools, weapons, jewelry, and ritual objects are integral elements of Transcarpathia's cultural heritage. These artifacts provide insights into the interactions between local communities and neighboring cultures, the transformation of technologies, economic practices, and aesthetic preferences. Special attention is paid to the study of burial mounds, settlements, burial sites, and fortifications as key sources of historical information.

The Early Iron Age marked a period of profound social and technological changes that shaped Transcarpathia's development. The introduction of iron metallurgy facilitated the creation of more advanced tools, weapons, and everyday items. The relics from this period demonstrate the growth of craftsmanship, the expansion of trade, and cultural exchanges with neighboring territories of Central Europe, the Balkans, and the Black Sea region. Iron products began to play a pivotal role in the economy and the formation of social hierarchies.

Of particular interest are the burial practices of this period, reflecting the religious and mythological beliefs and the social structure of ancient communities. Characteristic features of burials include the use of burial mounds and ground cemeteries, diverse grave goods (ceramic vessels, weapons, jewelry), and the application of cremation or inhumation rituals. The analysis of burial practices sheds light on the spiritual culture, social status, and kinship relations of Transcarpathia's ancient population. The findings of this research contribute to the preservation of the region's cultural heritage, the integration of archaeological monuments into the contemporary cultural landscape, and the promotion of Transcarpathian history among scholars and the general public.

Key words: *source studies, archaeology, monuments, artifacts, culture, rituals, bronze, heritage, inventory.*

Постановка проблеми. Закарпаття є унікальним регіоном, який відіграє важливу роль у вивченні історичних процесів Центрально-Східної Європи. Археологічні знахідки періодів пізньої бронзи та раннього заліза становлять особливу цінність для розуміння культурно-історичного розвитку регіону. Однак, попри значний науковий інтерес, багато артефактів залишаються недостатньо дослідженими, що ускладнює інтеграцію цих матеріалів у ширший контекст культурної спадщини. Проблема полягає в тому, що не всі археологічні джерела систематизовані та класифіковані відповідно до сучасних наукових методів; недостатня увага приділяється використанню інноваційних технологій для аналізу артефактів, таких як 3D-моделювання, спектроскопія тощо; археологічні об'єкти часто залишаються поза увагою широкої громадськості, що знижує їхню роль

як частини культурної спадщини. Отже, актуальним є дослідження археологічних артефактів пізньої бронзи та раннього заліза в контексті їх значення для культурної ідентичності Закарпаття, а також розробка підходів до їх збереження, аналізу та популяризації.

Аналіз досліджень. Дослідження археологічних артефактів пізньої бронзи та раннього заліза в Закарпатті має давню історію, яка охоплює кілька етапів наукового вивчення. Особливий інтерес до цього регіону пояснюється його географічним розташуванням на перетині культурно-історичних шляхів Центральної та Східної Європи, що сприяло формуванню унікального матеріального комплексу. Вказані науковці (В. Бідзіля, В. Котигорошко, Л. Мацкевий, С. Пеняк, В. Ситливий, Л. Солдатенко, Ф. Потушняк) підтверджують глибоке дослідження регіону. Аналіз наукових

досліджень показує, що, попри значний прогрес у вивченні археологічних артефактів Закарпаття, залишаються актуальними завдання з систематизації наявних матеріалів, впровадження інноваційних методів аналізу та підвищення рівня інтеграції археологічної спадщини в сучасний культурний простір.

Мета статті. Комплексне дослідження джерелознавчих артефактів пізньої бронзи та раннього заліза Закарпаття як важливого елементу культурної спадщини регіону. Завдання полягають у визначенні їхнього наукового, історичного та культурного значення, систематизації археологічних знахідок, аналізі технологічних і художніх особливостей, а також розробці підходів до їх збереження, популяризації та інтеграції в сучасний культурний простір.

Виклад основного матеріалу. Добу пізньої бронзи на Закарпатті репрезентують старожитності культури Станово (XV–XIII ст. до н.е.). Серед її пам'яток значне місце належить поселенням. Вони розташовувалися на невисоких підвищеннях, неподалік водних джерел, на низьких терасах, серед боліт. Про господарсько-побутові комплекси носіїв культури можна судити на основі розкопок у селах Неветленфолу, Заболоття, Велика Паладь, Форкошфолво, Олешник, Квасово Берегівського, Чинадієво Мукачівського, Дравці-Баранинці Ужгородського районів (Пеняк, 1997: 19).

Для носіїв культури були характерними два типи жител. Перший – це наземні споруди з каркасно-стовпвою конструкцією стін. Вони в плані прямокутні площею від 20 до 30 м². Інший тип представляють житла, що злегка заглиблені в материк (0,3–0,5 м), овальної в плані форми, розмірами і конструкцією аналогічні попереднім. У кожному житлі розміщалися глинобитна піч прямокутної або округлої форми, діаметром 1–1,5 м, а в деяких ще вогнище, обкладене каменями (Пеняк, 2013: 87). У житлах і поза ними розміщалися господарські ями. Важливою складовою культури були некрополі. Нині на території краю вони відомі із села Станово (від назви якого культура отримала назву), із сіл Чопівці, Лохово Мукачівського та Холмець Ужгородського районів. Усі вони розташовані поза поселеннями. Тільки в одному випадку, у с. Неветленфолу, поховання виявлено на поселенні. З плином часу ритуал поховання носіїв культури сформувався і був досить досить сталим. Він включав спалення небіжчика поза місцем поховання. Залишки спалених кісток, очищених від попелу і деревного вугілля, збирали в посудини-урни і заривали в

ямки глибиною 0,5–0,7 м. Супроводжуючий інвентар досить бідний, він складається з двох-трьох орнаментованих ваз, мисок, черпаків, а також глиняних конусів, пряслиць і бус. В окремих випадках, наприклад, в Станові – поховання супроводжувалися крем'яними наконечниками стріл, в Неветленфолу – глиняною стилізованою чоловічою статуеткою, в Чопівцях – деревним вугіллям (Пеняк, 2013: 88).

Значне місце в господарській діяльності носіїв станівської культури займала металургія бронзи. В ареалі поширення культури, а також на сусідніх територіях Трансільванії, Центральної Словаччини були розташовані поклади міді й золота, що й зумовило тут розвиток металургії бронзи. Хоч на Закарпатті поки що не відкрито бронзоліварні майстерні, але їх сліди засвідчені в різних районах краю. Так, наприклад, у с. Неветленфолу на Берегівщині знайдено кам'яні матриці для лиття шил, голок, широких браслетів. У складі бронзових скарбів серед речей нерідко знаходяться злитки бронзи-сирцю, пошкоджені бронзові вироби. Це свідчить про те, що ці речі цінувалися не менш ніж цілі, бо йшли на переплавку.

У ході дослідження пам'яток доби пізньої бронзи в другій половині XX ст. викристалізувався етап зі своїми характерними пам'ятками, який представляв собою перехідний період від доби бронзи до залізного віку і хронологічно охопив період XII–VIII ст. до н.е. На ранніх етапах характерним для нього була поява перших деталей і спорадичних виробів із заліза, відмова від орнаментованої кераміки, поширення чорнолискованої кераміки з канелюрами тощо. Такими ознаками перехідного періоду був наділений могильник, виявлений в селі Гава області Саболч-Сатмар-Берег у північно-східній Угорщині. Старожитності типу Гава зафіксовані також у північно-західній Трансільванії і Закарпатті. Під час розкопок на Закарпатті й суміжних територіях отримано дані, які дають право говорити про два типи жител – землянкові та наземні. Найбільш поширеними були землянки площею від 8 до 16 м² прямокутної і округлої форми. Багато землянкових жител заглиблені в материк на 0,7 м, а інколи до 1 м (Неветленфолу, Дерцен, Баранинці) (Пеняк, 2013: 94). Найбільш поширеними опалювальними спорудами були вогнища на округлих глинобитних площадках, які по периметру були обнесені уламками кераміки. Поряд з вогнищами, носії культури користувалися глинобитними печами каркасної конструкції. Вони споруджувалися на рівні долівки або в неглибоких ямках (Форкошфолво, Пийтерфолво, Дерцен). Поряд з

житлами розташовувалися господарські і побутові ями округлої або овальної в плані форми, розміром у діаметрі від 0,9 до 3 м, глибиною 0,4–1,2 м. В їх заповненнях знайдено зернотерки, глиняні конуси, пряслиця, цілі посудини або їх уламки. На поселенні в с. Дерцен в одній з ям було знайдено 10 цілих посудин, в Чорнотисові – 16 конусів (Пеняк, 2013: 95).

Укріпленні городища розташовані на стрімких взгір'ях, звідки добре проглядались стратегічні дороги, що вели в напрямку Карпатських перевалів (городища в Ужгороді, Невицькому, Шелестові, Арданові, Іршаві, Білках, Виноградові, Малій Копані, Солотвині) (Пеняк, 1997: 9). На частині з них були згодом споруджені кам'яні середньовічні замки. Городища носіїв гавської культури, які дійшли до наших днів – це Шелестівське (гора Тупча, знищено кар'єром наприкінці ХХ ст.), Арданівське (гора Богуслав), Іршавське (гора Стремтура), Білківське (гора Городище), Солотвино (городище Читатя) були укріплені штучними валами і ровами. Їх первісна висота, наприклад, в Шелестові 2–3 м, в Арданові 1–1,5 м. Рови на городищах мали різні розміри глибиною 1,5 м, шириною до 5 м. Як правило, до них вела дорога і були ворота. На Шелестівському городищі засвідчено 12 в'їздів, на Арданівському – 2, на Іршавському – 8 (Пеняк, 2013: 96). На городищі Стремтура в Іршаві засвідчено існування горизонтів ранньозалізного віку (VIII–VII ст. до н.е.) та середньовіччя (X–XII ст.). Нині земляні вали знаходяться у відносно доброму стані й можуть бути використані в екскурсійній діяльності. Поховальні пам'ятки культури Гава малочисельні. На Закарпатті вони відомі лише в кількох місцях. За останніми даними це ґрунтові могильники з тілоспаленням. Такий могильник відомий у смт Великий Березний. Тілоспалення, очевидно, здійснювалося на стороні. Залишки кальцинованих кісток збирали у горщики-урни і закопували в неглибокі ямки (0,4–0,7 м). Супроводжували небіжчика 2–3 посудини (миски, чашки, інколи черпаки) (Потушняк, 1958: 130–134). Поодинокі поховання були відкриті на поселенні в с. Горбок на Мукачівщині та с. Чертіж біля Хуста.

З періодом існування культури Гава пов'язано ряд бронзових скарбів, знайдених на території краю. По-перше, вони свідчать про високий розвиток бронзолivarної справи у Трансільвансько-Верхньопотиському металургійному центрі; по-друге, вони є свідками перетворення Закарпаття в транзитну територію, через яку йшли торгові і обмінні шляхи між Центральною і Східною Європою. Сьогодні на Закарпатті знайдено близько

150 бронзових скарбів. Тут, до прикладу, згадаємо кілька скарбів, що належали носіям культури Гава (НА1-НА2 – XII–XI ст. до н.е.), а саме: Велика Бийгань – 114 предметів, Боржавське – 148, Лази – 111, Чинадієво – 61, Мукачево – 53, Олешник – 42 та ін. У склад скарбів входили знаряддя праці, зброя, прикраси, побутові вироби (Пеняк, 2013: 95).

Одним із найбільш визначальних елементів культури Гава є керамічні вироби, для яких були застосовані нові технології виготовлення (фактура глиняної маси, уніфікація форм, орнаментация). За призначенням кераміку можна розділити на два типи: кухонну і столову. Кухонний посуд був великих розмірів, грубуватого виготовлення з коричневою або охристою поверхнею. Серед кухонного посуду основна кількість припадає на горщики, які мають слабо виражену шийку, прямі стінки з двома вушками, що звужуються до дна. Інший тип кухонної кераміки – це тюльпаноподібні посудини, добре відомі з городищ Шелестова, Арданова, Іршави, поселень Тисобикень, Неветленфолу. Стінки цих посудин плавно розширюються доверху і звужуються біля горла. Вінця широко або слабо відігнуті назовні, потовщені або загострені. За розмірами вони бувають більші і менші (висота 15–20 см, діаметр 14–27 см, діаметр дна 10–22 см) (Пеняк, 2013: 97).

Іншу групу кераміки представляє столовий посуд, який характеризується більш високою якістю тіста з домішками шамоту, лощеною або заглаженою поверхнею. Найбільш привабливим варіантом столового посуду є корчаги. Вони мають високе воронкоподібне горло і випуклі стінки з сильно вираженим згином при переході від стінки до шийки. Такі амфори або фрагменти від них були знайдені на поселеннях в Ужгороді, Мукачеві, Чинадійові та городищах в Арданові, Білках, Іршаві, Шелестові.

На археологічній карті краю ранньозалізний вік представлений 43 пам'ятками куштановицької культури і епохи латену. Найбільше їх відкрито у Мукачівському районі – 11 (поселення в Жукові, Медведівцях, Баркасові, курганні могильники в селах Кольчино, Куштановиця), а найменше у Тячівському (Руснак, 2022: 520). До кола куштановицької культури (VI–IV ст. до н.е.) зараховано курганні могильники у Білках, Дунковиці, Колодному, Чорному Потоці, Голубиному, Невицькому, поселення у Малих Геївцях, Баранинцях, Дерцені, Клячанові. За весь період дослідження куштановицької групи пам'яток на карту Закарпаття нанесено 20 поселень. Вони в основному розташовані в передгірській зоні краю, менше – в Притиській

низовині. Населення, що займало передгірську зону, вірогідно, займалося скотарством і при-садибним рільництвом, а населення низовинної зони з її плодородними ґрунтами – землеробством. (Пеняк, 2012: 17).

Поселення невеликі за площею від 2,5 до 4 га. Навколо них не виявлено жодних укріплень. Культурний шар залягає на глибині 0,3–0,4 м і часто порушується оранкою. На найкраще дослідженому поселенні в Малих Геївцях, де було розкопано близько 1200 м² площі, виявлено десять жител наземного і напівземлянкового типу (Попович, 2006: 24). Напівземлянкові житла виявлені в селах Глибоке (1) і Малі Геївці (4) Ужгородського району. Житлові ями були овальної і прямокутної форми розмірами від 3,5 x 4,5 до 6 x 8,6 м, глибиною від 0,4 до 0,6 м від рівня залягання культурного шару (Попович, 2006: 25). Житла опалювалися вогнищами та печами. Вогнища розміщалися в центрі житла в неглибоких круглих ямках, стінки яких були обмазані. Глинобитні печі розміщалися в центрі і біля однієї зі стінок житла. Заповнення жител містило уламки кераміки від мисок, горщиків, черпаків, сковорідок. Поряд з напівземлянками траплялися наземні житла зі каркасно-стовповою конструкцією стін. Їхня форма встановлена на основі скупчення культурних залишків і розташування стовпових ямок. Житла у плані мали пря-

мокутну форму, розмірами: найменші 3,2 x 6 м, найбільші 3,1 x 8 м (Попович, 2006: 26). Глинобитна піч розміщувалася, як правило, в центрі або біля однієї зі стінок. В заповненні жител зібрано значну кількість фрагментованої кераміки, що походить від горщиків, мисок, сковорідок.

Висновки. Археологічні джерелознавчі артефакти пізньої бронзи та раннього заліза є важливою складовою культурної спадщини Закарпаття, що відображає унікальні історичні процеси, які формували цей регіон упродовж століть. Аналіз матеріальних знахідок свідчить про активну взаємодію локальних культур із сусідніми цивілізаціями, високий рівень розвитку ремесел і складну соціальну структуру суспільства. Систематизація, дослідження та збереження цих артефактів мають ключове значення для розширення знань про минуле регіону. Водночас інтеграція археологічної спадщини в освітній і туристичний простір сприятиме популяризації культурного надбання Закарпаття та підвищенню його значення в загальноєвропейському контексті.

Отже, подальше впровадження інноваційних методів дослідження, розвиток міждисциплінарного підходу та забезпечення належного рівня охорони археологічних пам'яток є важливими завданнями, що потребують уваги науковців, громадськості та державних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. Київ: Наукова думка, 1971. 183 с.
2. Карягін Ю.О., Тимошенко З.І., Демура Т.О., Мунін Г.Б. Маркетинг турпродукту. Підручник. Київ: Кондор, 2009. 394 с.
3. Котигорошко В.Г. Верхнє Потисся в давнину. 1000000 років тому – Х сторіччя н.е. Ужгород: Карпати, 2008. 430 с.
4. Мацкевий Л.Г. Мезоліт Закарпаття. *Тези народознавчої науково-практичної конференції*. Мукачєво, 1990. С. 40–42.
5. Мацкевий Л.Г. Мезоліт Закарпатської області. *Проблеми археології Східних Карпат*. Ужгород: Гражда, 1995. С. 37–45.
6. Пеняк П. Наше прадавнє минуле зафіксують у Зводі пам'яток історії та культури. *Новини Закарпаття*. 2012. № 61–62. 02.06. С. 17.
7. Пеняк П.С. Археологічні пам'ятки Закарпаття як один із видів історико-культурних рекреаційних ресурсів. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації*. Ужгород, 2017. С. 94–97.
8. Пеняк П.С. Стоянка Королево І, палеоліт. *Звід пам'яток історії та культури України. Закарпатська область*. Київ: Центр досліджень історико-культурної спадщини України, 2017. С. 219–220.
9. Пеняк П.С., Пеняк С.І. Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину. Ужгород: «Вєта-Закарпаття», 1997. 56 с.
10. Пеняк П.С., Пеняк С.І. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
11. Пеняк П.С., Руснак В.І. Археологічні пам'ятки Мукачівського району як об'єкт пізнавального туризму. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*. Матеріали XXI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07.06.2022, м. Дебрецен, дистанційно). Київ: ГО «ВАДНД», 2022. С. 515–523.
12. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI – XIII ст. Київ: Наукова думка, 1980. 179 с.
13. Пеняк С.І., Попович І.І., Потушняк М.Ф. Звіт Закарпатської археологічної експедиції про наслідки розвідок і розкопок 1985 року. *Науковий архів Інституту археології АН УРСР*. 1985/ 58. Ф.е. 21756.40 с.
14. Попович І.І. Куштановицька група пам'яток. *Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті*. Київ: Наукова думка, 1993. С. 250–286.
15. Попович І. Закарпаття за доби раннього заліза. Krakow-Lwow, 2006. 121 с.

16. Потушняк М.Ф. Питання хронології та культурної належності пам'яток неоліту Закарпаття. *Дослідження стародавньої історії Закарпаття*. Ужгород, 1972. С. 78–95.
17. Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. Ужгород, 1958. 144 с.
18. Ситливий В.І. Пам'ятки раннього палеоліту Закарпаття. *Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР*. Київ, 1984. Вип. 1. С. 35–36.
19. Солдатенко Л.В. Мустьєрські пам'ятки Закарпаття (до археологічної карти УРСР). *Археологія*. 1982. № 37. С. 73–83.
20. Солдатенко Л.В. Дослідження мустьєрських пам'яток Закарпаття. *Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР*. Київ, 1984. Вип. 1. С. 207–208.
21. Ткаченко В.І. Про культурні особливості розвитку пізнього палеоліту Закарпаття. Проблеми археології Східних Карпат. Ужгород: МПП «Гражда», 1995. С. 22–36.

REFERENCES

1. Bidzilia, V.I. (1971). *Istoriia kultury Zakarpattia na rubezhi nashoi ery* [History of Zakarpattia Culture at the Turn of Our Era]. Kyiv: Naukova Dumka. 183 p. [in Ukrainian]
2. Kariagin, Yu.O., Tymoshenko, Z.I., Demura, T.O., Munin, H.B. (2009). *Marketynh turproduktu. Pidruchnyk* [Marketing of Tourism Product. Textbook]. Kyiv: Kondor. 394 p. [in Ukrainian]
3. Kotyhoroshko, V.H. (2008). *Verkhnie Potysia v davnyinu. 1 000 000 rokiv tomu – Kh storichchia n.e.* [Upper Tisza Region in Antiquity. 1,000,000 Years Ago – 10th Century AD]. Uzhhorod: Karpaty. 430 p. [in Ukrainian]
4. Matskevych, L.H. (1990). *Mezolit Zakarpattia* [Mesolithic Era of Zakarpattia]. *Tezy narodoznavchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Theses of the Ethnology Scientific-Practical Conference]. Mukachevo. pp. 40–42. [in Ukrainian]
5. Matskevych, L.H. (1995). *Mezolit Zakarpatskoi oblasti* [Mesolithic Era of Zakarpattia Region]. *Problemy arkheolohii Skhidnykh Karpat* [Problems of Archaeology of the Eastern Carpathians]. Uzhhorod: Hrazhda. pp. 37–45. [in Ukrainian]
6. Peniak, P. (2012). *Nashe pradavne mynule zafiksuiut u Zvodi pamiatok istorii ta kultury* [Our Ancient Past Will Be Recorded in the Register of Historical and Cultural Monuments]. *Novyny Zakarpattia* [Zakarpattia News], 61–62 (02.06), p. 17. [in Ukrainian]
7. Peniak, P.S. (2017). *Arkheolohichni pamiatky Zakarpattia yak odyin iz vydiv istoriko-kulturnykh rekreatsinykh resursiv* [Archaeological Sites of Zakarpattia as a Type of Historical-Cultural Recreational Resources]. *Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii* [Trends in Tourism Industry Development under Globalization]. Uzhhorod. pp. 94–97. [in Ukrainian]
8. Peniak, P.S. (2017). *Stoianka Korolevo I, paleolit* [Korolevo I Site, Paleolithic]. *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy. Zakarpatska oblast* [Register of Historical and Cultural Monuments of Ukraine. Zakarpattia Region]. Kyiv: Tsentr doslidzhen istoriko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy. pp. 219–220. [in Ukrainian]
9. Peniak, P.S., Peniak, S.I. (1997). *Istoriia Zakarpattia z naidavnishykh chasiv do prykhodu uhortsiv v Karpatsku ulohovynu* [History of Zakarpattia from Ancient Times to the Arrival of Hungarians in the Carpathian Basin]. Uzhhorod: Veta-Zakarpattia. 56 p. [in Ukrainian]
10. Peniak, P.S., Peniak, S.I. (2013). *Arkheolohiia Zakarpattia: istoriia doslidzhennia* [Archaeology of Zakarpattia: History of Research]. Uzhhorod: Kraievyy Karpat. 256 p. [in Ukrainian]
11. Peniak, P.S., Rusnak, V.I. (2022). *Arkheolohichni pamiatky Mukachivskoho raionu yak ob'ekt piznavalnoho turyzmu* [Archaeological Monuments of Mukachevo District as Objects of Cognitive Tourism]. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modern Aspects of Science Modernization: State, Problems, Trends of Development]. Materials of the XXI International Scientific-Practical Conference (07.06.2022, Debrecen, online). Kyiv: NGO “VAND”. pp. 515–523. [in Ukrainian]
12. Peniak, S.I. (1980). *Rannioslovianske i davnoruske naseleння Zakarpattia VI–XIII st.* [Early Slavic and Ancient Rus Population of Zakarpattia (6th–13th Centuries)]. Kyiv: Naukova Dumka. 179 p. [in Ukrainian]
13. Peniak, S.I., Popovych, I.I., Potushniak, M.F. (1985). *Zvit Zakarpatskoi arkheolohichnoi ekspeditsii pro naslidky rozvidok i rozkopok 1985 roku* [Report of the Zakarpattia Archaeological Expedition on the Results of 1985 Surveys and Excavations]. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii AN URSS* [Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. 1985/58. F.e. 21756. 40 p. [in Ukrainian]
14. Popovych, I.I. (1993). *Kushtanovytska hrupa pamiatok* [Kushtanovytsia Group of Sites]. *Pamiatky hal'shtatskoho periodu v mezhyrichchi Visly, Dnistra i Prypiati* [Hallstatt Period Sites in the Area Between the Vistula, Dniester, and Pripyat Rivers]. Kyiv: Naukova Dumka. pp. 250–286. [in Ukrainian]
15. Popovych, I. (2006). *Zakarpattia za doby ranoho zaliza* [Zakarpattia During the Early Iron Age]. Krakow–Lviv. 121 p. [in Ukrainian]
16. Potushniak, M.F. (1972). *Pytannia khronolohii ta kulturnoi nalezhnosti pamiatok neolitu Zakarpattia* [Issues of Chronology and Cultural Affiliation of Neolithic Sites in Zakarpattia]. *Doslidzhennia starodavnoi istorii Zakarpattia* [Studies of the Ancient History of Zakarpattia]. Uzhhorod. pp. 78–95. [in Ukrainian]
17. Potushniak, F.M. (1958). *Arkheolohichni znakhidky bronzovoho ta zaliznogo viku na Zakarpatti* [Archaeological Findings of the Bronze and Iron Ages in Zakarpattia]. Uzhhorod. 144 p. [in Ukrainian]
18. Sytylivyi, V.I. (1984). *Pamiatky ranoho paleolitu Zakarpattia* [Early Paleolithic Monuments of Zakarpattia]. *Materialy do Zvoda pamiatok istorii ta kultury narodiv SRSR po Ukrainskii RSR* [Materials for the Register of Historical and Cultural Monuments of the USSR Peoples in the Ukrainian SSR]. Kyiv. Issue 1. pp. 35–36. [in Ukrainian]

19. Soldatenko, L.V. (1982). *Mustierski pamiatky Zakarpattia (do arkheolohichnoi karty URSR)* [Mousterian Sites of Zakarpattia (for the Archaeological Map of the Ukrainian SSR)]. *Arkheolohiia* [Archaeology], 37, pp. 73–83. [in Ukrainian]
20. Soldatenko, L.V. (1984). *Doslidzhennia mustierskykh pamiatok Zakarpattia* [Studies of Mousterian Sites of Zakarpattia]. *Materialy do Zvoda pamiatok istorii ta kultury narodiv SRSR po Ukrainskii RSR* [Materials for the Register of Historical and Cultural Monuments of the USSR Peoples in the Ukrainian SSR]. Kyiv. Issue 1. pp. 207–208. [in Ukrainian]
21. Tkachenko, V.I. (1995). Pro kulturni osoblyvosti rozvytku piznoho paleolitu Zakarpattia [On the Cultural Features of the Late Paleolithic Development in Zakarpattia]. *Problemy arkheolohii Skhidnykh Karpat* [Problems of Archaeology of the Eastern Carpathians]. Uzhhorod: MPP «Hrazhda». pp. 22–36. [in Ukrainian]

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Юрій МИХАЛЬСЬКИЙ, Мар'яна МИРОНОВА ІНСТИТУЦІЙНЕ ПОЛЕ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	4
Павло ПЕНЯК, Олександр МАЛЕЦЬ, Наталія МАЛЕЦЬ АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АРТЕФАКТИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ТА РАННЬОГО ЗАЛІЗА ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ.....	10
Валентина ПЕТРОВИЧ ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ВИДИ.....	17
Олексій ТЕРЕЩУК, Валентин КОРЕНЕВИЧ, Василь ПОВОРОЗНЮК ТЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ І ДЕРЖАВОЮ В КОНТЕКСТІ СВЯТОГО ПИСЬМА.....	24
Микола ТРУБЧАНІНОВ РОЗВИТОК КУСТАРНОГО КИЛИМАРСТВА ТА КОЦАРСТВА В СЛОБОДАХ І СЕЛАХ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	30

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Валентин РУКОМОЙНИКОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПАРАТУ ПІАНІСТА У РОБОТІ НАД ПОЛІФОНІЧНИМ ТВОРОМ (НА ПРИКЛАДІ ФУГИ ФА МАЖОР МИРОСЛАВА СКОРИКА).....	37
Олександра САПСОВИЧ ФЕНОМЕН ОДЕСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ ШКОЛИ: ПРОЛЕГОМЕНИ ТА ПЕРШІ ІМЕНА.....	45
Дар'я СЕРДЮК ІНТОНАЦІЙНА СЕМАНТИКА ЯК ПІДГРУНТЯ ДРАМАТУРГІЧНОГО РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЩАЛЬНОЇ АРІЇ МІМІ В ОПЕРІ ДЖ. ПУЧЧІНІ «БОГЕМА»).....	50
Тетяна СИРЯТСЬКА СПЕЦИФІКА МЕТОДІВ РОБОТИ НАД ПОЛІФОНІЧНИМИ ЦИКЛАМИ М. СКОРИКА (НА ПРИКЛАДІ ПРЕЛЮДІЇ ТА ФУГИ C-DUR).....	59
Тан Гао СІЦЗЯ ТВОРЧІСТЬ ЛЕЙ ЛЯНА: ДО ПИТАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МИТЦЯ.....	66
Олена ТІТОВА, Ігор СУБОТНИЦЬКИЙ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	72
Марина ТОКАР, Олег СТАНИЧНОВ АНАЛІТИЧНИЙ РОЗГЛЯД ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЯЦЕКА МАЛЬЧЕВСЬКОГО ЗА ТРЬОМА РІЗНОВИДАМИ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ.....	79
Роман ТОТИКОВ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКА: ГЕНЕЗА І РОЗВИТОК: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ...86	86
Ольга УМАНЕЦЬ ЖАНРОВА МОДЕЛЬ ОПЕРИ У СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	94
Світлана ФЕДОРЕНКО, Лариса БУТКО, Володимир МАСЛАК НАРБУТІВСЬКИЙ ШРИФТ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ.....	101
Єлизавета ЧАБАН, Наталя КРИВОРУЧКО СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНТЕР'ЄРНИХ РІШЕНЬ.....	110

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>